

Kürti László

A Másik Kalotaszeg: demográfia, kulturális reprezentáció és nemzetpolitika*

Románia és Magyarország – két vesztes állam. Történelmük összekötötte őket az elmúlt két évszázad során, a nemzeti politika és a nagyhatalmi küzdelmek megosztották és eltávolították őket egymástól. Versailles 1920-ban fontossá vált mindkét állam számára, ám hiába került ki Románia győztesként, nem sokáig élvezhette annak gyümölcsét. A második bécsi döntéstől megtáltosodva Magyarország felülkerekedett, egy ideig. 1940 és 1944 között az idős erdélyi emberek által még mindig a *magyar idő*-ként emlegetett időszak határozta meg magyarságukat, magyar tudatukat. Ez sem tartott sokáig, ahogyan a romániai nemzeti kommunizmus kisebbségellenes politikája és megszorító intézkedései sem. Az 1989-es drámai fordulat, a romániai „forradalom” sem hozta meg a várva várt szabadságot, a békés együttélést a román többség és a magyar kisebbség között. Mára már világossá vált: a trianoni trauma – a társadalmi-politikai meggyötörtségből fakadó kisebbségi lét – következményei mind a mai napig meghatározza a romániai magyarság identitását, életét és mint ebben a tanulmányban is tárgyalom, jövőjét is.

Románia és Magyarország lakosainak számára a Trianon név elhangzása mást jelent, mint az amerikanizált nyugatnak, főleg a franciáknak. Ez utóbbiak maximum a Trianon-csokoládétortára (*Le Trianon*) és a Napkirályra gondolhatnak, akinek annyi mindent köszönhetnek. A globális populáris kultúra része a Bram Stoker műve (*Dracula*, 1897) nyomán generált Hollywood-sztereotípiá: Erdély (Transylvania) a vámpírok és gróf Drakula hazája.¹ Ezt még a tragikus sorsú, ám fölöttébb híres magyar színész Lugosi Béla mára már klasszikus filmszerepei is tovább éltetik. Erdélyben Trianon, ha nem is olyan vehemenciával mint bizonyos magyarországi körökben, mást jelent a közbeszédben és mást az értelmiségi diskurzusokban, hogy a „mindennapi élet” nemzeti identitásainak különbözőségét ne is említsük.² Kalotaszegi kutatásaim során minden formális és informális szituációban tapasztaltam a családok történeteiből két ismétlődő toposzt: egyes családtagok elköltözést, sok esetben kivándorlást Romániából, és a velük való kapcsolattartás nehézségeit, és ezzel együtt a települések csökkenő népességéből fakadó fel-feltörő emóciót. Ezért is tartom fontosnak a közösség, értsd: a helyi társadalom, szintjére lebontani a magyar népességmozgalmat, mert a megyei szinten megjelenő demográfiai adatok (a nagyvárosok miatt) egyoldalú és túlzó értékülönbségeket takarnak. Így a mára már igen megcsappant lélekszámú kalotaszegi községek sokszor nem kapnak kellő figyelmet és értékelést a kutatók elemzéseiben.

---

* Az előadás elhangzott Túrkevény 2021. június 4-én a „Szellemi hidak határon innen és túl” című konferencián.

1 A Drakula reprezentációról lásd Kürti László 2000a.

2 Erre nézve lásd két amerikai szociológus kutatását, John E. Fox – Cynthia Miller-Idriss 2008: 536-576.

Érdemes röviden kitérni több kérdésre, amelyek nem egészen világosan mutatják Kalotaszeg s maga a kalotaszegiség, a táj történeti–néprajzi státuszát, az ottlakók társadalmi–kulturális önmeghatározását, valamint a tudományban elért szimbolikus, már-már túldimenzionált képét.³ Az első maga a régió Kalotaszeg, melynek középkori település- és egyháztörténete aránylag jól ismert, s amely mutatja a térség településeinek változatos múltját. Ezt mutatja egyébként a középkortól ismert bányászat (kőbányászat, kősó, szinesfém), majd a 19. századtól az iparosítás és vasúthálózat kiépítése, amely a településeken lakók életét és identitását alapvetően meghatározta.⁴ Mindezt mellőzi a néprajz- és folklor kutatás, amely pusztán a hagyományos és archaikus paraszti kultúrára koncentrálna így konzerválva és rezervátumba kényszerítve magát a régiót és az ott élőket egyaránt. Lényegében a 20. század elején teljeseedik ki a kalotaszegi néprajzi nimbusz magyar találmányként, amelynek kritikai felülvizsgálata szükségképpen előre lendítheti a befelé forduló nemzeti tudományos monológokat.⁵ Nem egyoldalú ez persze, párhuzamosan a nemzetcentrikus román kutatók a mócok vagy a mokányság néprajzi–történeti szerepét tekintik origónak. Addig amíg a terület 19. századtól kezdődő magyar néprajzi felfedezése főleg a népi építészet, kézműipar, tánc- és zenekultúra, jól dokumentált, az interetnikus együttélés, a polgári, iparos-kereskedő és az értelmiségi vagy a nemesi származású történelem annál kevésbé.⁶ Gyarmathy Zsigáné, Jankó János, Bartók Béla, Vikár Béla, Körösfői-Kriesch Aladár, Malonyay Dezső, Kós Károly és a kevésbé hangoztatott nevek, mint például Csete Balázs, valamint az érdeklődő külföldiek (az angol illusztrátor Walter Crane, és a skót fényképész Denis Galloway) népszerűsítő munkái fémjelzik a terület magyar kultúrában betöltött szimbolikus, reprezentatív funkcióját. Mint a nyugat-erdélyi régió néprajzi tájegysége, a magyar Kalotaszeg egy változatos kulturális, gazdasági és társadalmi arculatot takar, amit a magyarságcentrikus leírások nagyban negligáltak.⁷

Ezzel szemben minden kutató, aki huzamosabb időt töltött Kalotaszegen, észrevette a térség lakóinak tudati heterogén voltát. Azaz: hogy egyes falvak nem érzik a *kalotaszegiség* súlyát, más falvakat tartanak *kalotaszegisnek*, saját magukat pedig nem.⁸ A különbségeknek, legyen az nyelvi vagy viselettörténeti, folklor vagy éppen gazdasági és életmódbeli eltérés,

---

3 Kalotaszeg felfedezése és a magyar néprajztudományban, művészettörténetben és folklor kutatásban betöltött kiemelkedő szerepe több fontos tanulmányban megtalálható (egyik jellegzetes példa a Néprajzi Értesítő LXXX. 1998. száma, lásd még Mihály Melinda 2014: 69-84; Sebestyén Kálmán 2007: 125-133). Jelen tanulmányban eltekintek a sok bibliográfiai adat citálásától, ám Hála József, Nagy Janka Teodóra, Péntek János és Jurecskó László tanulmányai bőséges információval szolgálnak. A kérdések más, kritikai antropológiai megközelítését tanulmányaimban korábban taglaltam így eltekintek az azokban tárgyalt ismétlésektől. Kürti László 2019, 2015, 2014a, b, 2004, 2003, 2002, 2001, 2000a, b, 1995, 1990.

4 Értékes tanulmány Wanek Ferenc 2016. Az 1910-es statisztika szerint Erdély magyar lakosságának majdnem a fele nem foglalkozott őstermeléssel. A térség klímája és talajviszonyai eleve nem kedveztek a kalotaszegi földművelésnek, inkább az állattenyésztésnek, ám a túlzott legeltetés tovább károsította a talajfelszínt.

5 Eltérések azért vannak: pl. Balogh Balázs – Fülemüle Ágnes 2004, Kőnczei Csongor 2011. Mivel a magyar Kalotaszeget tárgyalom – és így én is (tudatosan) konstruálom a magyar kalotaszegiség imázsát - ezért a települések neveit magyarul és nem románul használom.

6 Csak szemléltetésképpen lásd például Baloghné Kalló Anna 2010, Furu Árpád 2012, Hála József 2006, Martin György 2004. A táj értelmiségi történetét lásd Tóth Ildikó 2013.

7 Údító ellenpélda erre Eplényi Kalotaszeg tájkarakter-elemzése. Eplényi Anna 2012.

8 Itt eltekintek a terület határának és településeinek ismételt bemutatásától. A problémát korábbi tanulmányomban érzékeltettem (Kürti László 2000b). Megjegyzem azonban, hogy az erdélyi polihisztor Benkő József 1778-as Transsilvania specialis című munkájában talán elsőként alaposan bemutatja Kalotaszeget, valamint a terület definícióját alátámasztandó Kolozs-Kalotai esperességet, de – feltűnő módon - Kalotaszeget a Nadas-mente falvai nélkül. Benkő József 1999: 316-317, 352-362, 369-370.

politikai és gazdaságtörténeti okai is vannak. A szűklátókörű magyarközpontúságból adódó tájszeretet a homogén magyar és nemzeti kultúrához tartozást hangoztatja. Itt nem feltétlenül csak etnocentrizmusról, nacionalista túltengésről vagy idegengyűlöletről van szó, persze akad az is, hanem egyszerűen arról a karakterisztikus magyar látásmódról, ami Kalotaszeget kiemelte Erdély más területei közül. Sokan nem is veszik észre (figyelmetlenség? csöklátás? ideológiai torzulás?) azt, hogy a magyar Kalotaszeg nem létezhet elszigetelten, mint egy üvegbúra alá helyezett rezervátum, és helyesebb, ha egy sokkal teljesebb, a történeti tagozódáshoz képest realisabb, a román településeket is feltüntető térképpel rajzoljuk meg a tájat. Ezen a térképen a mintegy negyven magyar, vagy legalább is annak vélt és tartott helység mellett szerepel legalább még egyszer annyi román község is. A több százéves együttélés, a vegyes házasságok és asszimiláció (minden, a tájegység valamikori etnikuma részéről), valamint a kulturális javak folyamatos cseréje, átadása-átvétele szempontjából sokkal fontosabbnak tartom azt a térképet, ahol úgy a román, mint a magyar falvak együttes feltüntetésével ábrázoljuk Kalotaszeget.

Most ennek a szemléletmódnak a bizonyítására a nem éppen pozitív képet, a népességcsökkenést hozom fel példaként, amely úgy a magyar, mint a román társadalmat érintette az elmúlt évszázadban. A kalotaszegi települések 1912 és 2011 közötti változó lakosság-számát egy táblázatban összegeztem, ám nem kizárt, hogy a 2021 közepén leírt adatoknál a realitás még ennél is jóval aggasztóbb.

1. táblázat. Kalotaszegi települések magyar népességcsökkenése, 1912-2011⁹

Település	1912	1930	2011
Bánffyhunyard	4699	3272	2245
Bábony	84	94	18
Bogártelke	580	683	342
Egeres	524	658	137
Farnas	190	183	54
Forgácskút	157	337	-
Gyalu	1144	938	722
Gyerővásárhely	439	394	156
Inaktelke	698	725	364
Jákótelke	211	198	139
Kajántó	749	527	390
Kalotadámos	338	279	165
Kalotaszentkirály	838	763	924
Ketesd	396	482	335
<i>Kisbács</i>	<i>989</i>	<i>1045</i>	<i>1431</i>

⁹ Több település kimaradt a táblázatból. Ezek közé tartoznak azok, amelyekben már a 19. századtól román lakosság élt. Ilyen például Gyerőfalva, Kalotanádas vagy a Bánffyhunyardtól északra fekvő három Föld elnevezésű községek. Hasonlóan kihagytam azon román többségű településeket, amelynek magyar lakossága csupán pár fő. Ilyen például a Nadas-mentén magyar falvak közé ékelődő Magyargorbó és Magyamádas.

A Másik Kalotaszeg: Demográfia, Kulturális Reprézntáció és ...

Kiskapus	643	701	449
Kispetri	565	493	139
Kőrösfő	1052	1154	929
Középlak	544	502	224
Magyarbikal	877	928	353
Magyargyerőmonostor	647	543	153
Magyarléta	492	607	384
<i>Magyarlóna</i>	<i>1113</i>	<i>1173</i>	<i>1351</i>
Magyarfenes	1269	1354	958
Magyarókereke	247	250	71
Magyarvalkó	701	743	232
Magyarvista	1298	1250	737
Mákó	1343	1179	596
Méra	1284	1394	1055
Nagykapus	991	943	663
Nagypetri	279	263	146
Nádasdaróc	237	186	93
Nyárszó	279	282	170
Sárvásár	274	309	188
<i>Szászfenes</i>	<i>939</i>	<i>1079</i>	<i>1920</i>
Sztána	362	226	105
Szucság	777	702	464
Tordaszentlászló	1440	1520	958
Türe	606	523	329
Váralmás	799	664	217
Zsobok	660	687	443

Az 1. táblázatban látható népességmozgalmi számok elemzésekor fontos megjegyezni több ténytet. Az egyik a települések vegyes lakosságának az összetételében bekövetkezett változás, a másik a román állami berendezkedés és nacionalizmus eltérő következményei 1920 után, valamint az egyes közösségek elapadásának drasztikus volta.¹⁰ Nem érdemtelen itt röviden utalni egy igazán találó példával. Versailles után, az 1920-as és 1930-as években a kalotaszegi magyar falvak élete alapvetően megváltozott a román törvények, az új közigazgatás, államosítások és a határ kijelölése miatt. Ez történt a második bécsi döntés után, majd a második világháborút lezáró békeszerződések következményeként – egyik oldalon örömmámor, másikon nemzeti tragédia. Azon falvak lakosai, akik Észak-Erdély 1940-es visszacsatolásával magyar közigazgatás alá kerültek, mámorosan ünnepelték a magyar idő kezdetét.¹¹ Észak- és Dél-Erdély szétválasztása többségében békésen folyt,

¹⁰ Korai statisztikai elemzésként lásd Jakabffy Elemér 1923, Schneller Károly 1943.

¹¹ A második bécsi döntést követő magyar közigazgatásról, az atrocitásokról lásd Sárándi Tamás – Tóth-Bartos András 2016. Bánffyhunyd eseményeiről pl. Mihálik András 2015: 352-458.

máskor kitoloncolásoktól és kitelepítésektől és atrocitásoktól (pl. Bánffyhunyadi) sem riadtak vissza; a feszültség egyre nőtt és az új határtól délre eső településeken majd később 1944-1945-ben a románság is hasonló retorziókkal válaszolt (pl. egeresi mészárlás). A kijózanodás hamar eljött, ugyanis amint azt idős bánffyhunyadi és az Almás-mentén élők mesélték, Kalotaszeg magyarsága egycsapásra komoly anyagi veszteségeket szenvedett a havasi románság, kereskedők és fuvarosok, és általában a vevőkör megcsappanása, visszaszorítása miatt.

Az etnikai arányok azonban eltérően alakultak régióon belül. Az Almás-völgyében a „Füldek” (Alsó-, Közép-, és Felsőfüld) folyamatosan román többségűek maradtak, csak Alsófüldön lakott néhány magyar család.¹² Középlak, Váralmás és a sokkal kisebb Bábony már a 19. század közepén román többségű. Középlak, Kispetri, Sztána és Farnas vegyes, de magyar többségű lakosságú község. Azonban Farnason megfordul az arány az 1900-as évek elejére – a románság került többségbe. Hasonló népességcseré történt Középlak esetében is az 1960-as évektől, amikor a románság létszáma nőtt a magyaroké pedig fogyásnak indult. Ketesd és Zsobok mindvégig megőrizte magyar karakterét.

A vegyes lakosság egyre nagyobb térhódításának kérdése nem képezi vita tárgyát: a románság megjelenése (és most a dákó-román elméletet hagyjuk) Erdélyben alapvetően átalakította a térség társadalmát. Az új népelem fokozatos térhódítása nem tárgya tanulmányomnak, mivel az ismert okokat – földesúri betelepítés, gazdasági és kereskedelmi szimbiózis stb. – nem érdemes ismételtetni. Az viszont tény, hogy bizonyos települések a 19. század végére, talán sokkal előbb is, mint „tiszván” magyar vagy román, és vegyeslakosságú falvak vannak elkönnyelve. Például Pányik (*Păniceni*) románok lakta falu, az 1912-ben történt átkeresztelés (Gyerőfalva) ellenére sem változott a népesség összetételén, ma sem lakik ott magyar anyanyelvű. Az is bizonyos, hogy „szintiszta” magyar község sztereotip mítoszként maradt fenn, mivel általános gyakorlatként a települések pásztorainak románokat fogadtak fel. Amit Zsobok egy lakója megerősítette, és ez általánosan igaz volt Kalotaszeg más településeire is: *Itt csak a pásztor maradhatott meg, az román volt, de ő is csak kinn a juhok mellett lakott nem a faluban.*

Kiemelten fontos itt citálni Beksics Gusztáv baljós elemzését a 19. század végéről, melyben az „oláhság” térnyerését mutatja be Erdélyben, sőt a „faj” egészen a „Tiszaig” való terjeszkedését tartotta „képtelenségnek”.¹³ Ugyanakkor ő maga is elismerte azt, hogy Kalotaszeget magába foglaló négy járásban (Kolozsvári, Almási, Bánffyhunyadi, Gyalui) a magyarság részaránya 34 százaléknyi volt csupán.¹⁴ Ezért adhatta Ady Endre 1912-ben a Huszadik Század hasábjain egy keserű hangnemű, ám profétikus publicisztikájának a címet, „És, ha Erdélyt elveszik”.¹⁵ Nem telt bele pár év, és semmi sem állíthatta meg Erdély Romániához csatolását. Kós Károly Kalotaszegi Köztársasága éppúgy álom maradt, ahogyan Székelyföld autonómiája is.

---

12 Az adatokat lásd Dávid Zoltán 1994, Varga E. Árpád 2010.

13 Beksics Gusztáv 1895: 78.

14 Beksics Gusztáv 1896-11-13.

15 Ady Endre 1936: 305-307.

A fenti diskurzusok egyértelművé teszik: Kalotaszeg, ahogyan általában az erdélyi kisebbségi létkérdés, sohasem mentes a politikától. A politika közbeszólt, folyamatosan és rendíthetetlenül mint mindig, amire a magyarság egyszerűen válaszolt. Uralkodó tendenciává vált, hogy az olyan valamikor magyar többségű településeken is, mint Középlak vagy Kalotadámos, a magyar lakosság több mint fele eltűnt. Váralmásan egy harmada maradt meg, ahogyan Magyarvalkó esetében is; a kicsi Farnas, Sztána, Kispetri vagy Gyerővásárhely esetében még ennél is sajnálatosabb népességsökkenés történt.¹⁶ Ugyanakkor érdemes kiemelni azt, hogy Kőrösfő és Kalotaszentkirály népességmegtartó ereje nyilvánvaló: az itt tárgyalt százéves intervallumban csak jelentékeny csökkenés tapasztalható. Amint a táblázatból kitűnik például Kalotaszentkirály népessége folyamatosan növekedett, azonban a számadatok egy fontos községegyesítési folyamatot takarnak – Kalotaszentkirály egyesült Zentetelkével. Ez utóbbi folyamat ellenpéldája Bogártelke és Nádadaróc esete: a két település az elmúlt több mint három évszázad során hol egyesült, hol különvált.¹⁷ Kalotaszentkirály és Zentetelke az 1930-as romániai népszámláláskor, amikor a községek önálló életet éltek, lakosságuk létszámában kevés különbséget tapasztalunk, az előbbiben 763 fő, az utóbbiban pedig 742 fő élt, összesen tehát 1478 fő.¹⁸ Azonban az előbbiben a románok száma 319, az utóbbi esetében pedig 120 fő volt. Sőt, Kalotaszentkirályon ekkor még tíz jiddis nyelvű zsidó lakos is élt.¹⁹ Tehát a magyar népesség a két községben mintegy ezer főt számlált. Így a 2011-es népszámláláskor feltüntetett 924 magyar lakos valójában egy nagyon csekély népességsökkenésre utal, ami még mindig a magyar közösség élni akarását, társadalmi vitalitását jelzi, pláne a környék megszűnőfélben tengődő aprófalvainak tükrében.

Kalotaszegi magyar települések egy részénél az 1920-as trianoni átrendezés után népességfogyásról egyoldalúan egyáltalán nem beszélhetünk. A táblázat adatai meggyőzően bizonyítják, hogy több községben gyarapodás történt; más esetekben az ellenkezője az igaz, tehát csökkent a lakosság száma. A legnagyobb, és Kalotaszeg életében fontos gazdasági és kulturális szerepet játszó két központi település, Bánffyhunad és Gyalu, drasztikus magyar népességsökkenést mutat, annak ellenére, hogy mindkét település egyre népesebbé vált. A 2011-es népszámlálás adatai szerint Bánffyhunad lakossága eléri a 9.000 főt, Gyalu pedig meghaladja a 8.000 főt. Egyébként általános vélekedés az, hogy a magyarság létszáma a városokban mutatott nagyobb csökkenést. A huszadik század első felében a népességnövekedés példaként Magyarvalkót, Ketesdet, Forgácskutat vagy éppen Zsobokot kell említeni, igaz ez utóbbi esetében csekély mértékűt, ahogyan egyébként Bábony, Magyarbikal

---

16 Már csak a történelmi hűség kedvéért is érdemes Sztánáról fellapozni a községről szóló folyóirat különszámát, Művelődés, LVII. évf. 2004. május. Továbbá említést érdemel a Sztánai Füzetek c. sorozat 2004-2015 között megjelent számai.

17 Páll Botond 1994.

18 Az 1930. évi román népszámlálás anyanyelvi (nem nemzetiségi) adatai. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1940: 49. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_kulfold_roman_1930_2b/?pg=0&layout=s (letöltés dátuma 2021. 06. 18.).

19 Kalotaszeg zsidó közösségeiről jóformán nem született elemzés. Összefoglaló adatokat lásd Gazda Anikó 1991:192. A zsidó családok a magyar települések közül csak Bánffyhunadon, Gyalun, és Egeresen éltek jelentős lélekszámban, ám a falvakban kevésbé, inkább a román vagy a vegyeslakosságú községekben (Csucsá, Hidalmás, Kiskalota, Incsel) telepedett le egy, esetleg két zsidó család, akik kereskedéssel foglalkoztak. 1944-ben Bánffyhunadra gyűjtötték össze a környékbeli zsidókat, ahonnan a kolozsvári gettóba, majd 1944. május 25. és június 7. között vagonírozták be és küldték őket a haláltáborokba.

vagy Magyarókereke településein is. Érdemes Magyarbikalt kiemelni, mivel a település magyar lakossága fantasztikus folyamatos népszaporulatot mutatott a 20. század első feléig. Az 1950-es és 1960-as években elérte majdnem az ezer főt a község lakosainak száma, hogy aztán lassú csökkenéssel, de még mindig mintegy 850 fővel érje meg az 1960-as évek végét.²⁰

A természetes népszaporulatot az úgynevezett *román világ* sem gátolta. Ugyanakkor a Nádas-mentén hasonlóan ellentétes csökkenés és gyarapodás tapasztalható. Addig, amíg Mérán, Inaktelkén és Bogártelkén népességnövekedés történt, Nádasdarócon, Magyarvistan és Mákón népességfogyás következett be. A Kolozsvárhoz közelebb eső települések demográfiai képe azonban mást mutat, jóllehet nem minden tekintetben pozitív irányban: Kisbács, Kiskapus, Szászfenes, Magyarlóna, Magyarfenes, Magyarléta és Tordaszentlászló községeiben jelentős népességnövekedés tapasztalható. Ennek üteme az 1960-s és 1970-es években lassú tempóban folytatódott, esetleg megtorpant, utána megfordult. Tordaszentlászlón az 1920. évi népszámlálás szerint már több mint 1.650 magyar élt. Ugyanebben a térségben Nagykapus, Gyerővásárhely és Szucság községek magyarjainak létszáma komolyan megcsappant. A nagyobb időkeretet taglaló képből még azt kell kiemelni, hogy az 1930 és a 2011 között eltelt mintegy nyolcvan évben a kalotaszegi magyarság létszáma egyszerűen megfeleződött. Ezt a statisztikát rontja például Bábony, ahol a magyar lakosság eltűnik, ahogyan ez történt olyan északi kisközségekben is mint Nyérce. Osztozhat ezek sorsában például Nádasdaróc, ahol a lassú apadás miatt pár évtized múltán pár család marad a faluban. Ugyanakkor három településen, Magyarlóna, Kisbács, és Szászfenes (az 1. táblázatban kurzív betűkkel jelölve), magyar népességnövekedés történt. Az utóbbi esetében megduplázódott az ottlakó főleg betelepített románok száma, s a népsűrűség így aránytalanul nőtt.²¹ Magyarfenes őslakos magyarságának népességszáma azonban lecsökkent.²² Ennek több periódusát és társadalmi összetevőjét lehet elkülöníteni – kolozsváriak kiköltözése, magyar anyanyelvű cigányság népszaporulata –, amely azonban külön elemzést igényel. Szucságon az „új szucságiak” kolozsvári beköltözők.²³ Itt is feltétlenül szükséges hangsúlyozni a helyi viszonyok különbségét: annak ellenére, hogy Szucság szintén Kolozsvár elővárosának számít, a várostól mintegy nyolc kilométerre helyezkedik el és a munkaképes lakosság nagytöbbsége a városban dolgozik, a három említett növekvő népességű településsel szemben a község magyar népessége csökkent, igaz nem annyira drasztikusan, mint az Almás-völgyében vagy a Nádas-mentén fekvő falvak esetében történt.²⁴

A demográfiai hullámokat, különösen azok térbeli elérését, nem szabad csupán egy okra visszavezetni, minden településen voltak gazdasági, politikai és személyes indíttatású döntések arra nézve, hogy egy-egy családtag vagy egész család miért döntött az elvándorlás

---

20 A település népszámlálási adatait lásd, Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992). <https://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5316> (letöltés dátuma 2021. 06. 01.).

21 Kolozs megye népesedésének a változását lásd Benedek József – Nagy Egon 2004: 186-187.

22 Pozsony Ferenc 2009: 141-146.

23 Antal Ildikó 2016: 63.

24 Ennek az egyik lehetséges oka nemcsak a magyar fertilitás csökkenése, hanem a korábban magukat magyar anyanyelvűnek valló cigányság elrománosodása lehet. Antal Ildikó 2016: 53.

vagy az ország elhagyása, mellett.²⁵ Hasonlóan más természetű elemzést igényel a fertilitás, annak boncolgatása, hogy a magyar házaspárok miért vállaltak egyre kevesebb gyermeket, ahogyan az is, miért nő a vegyesházasságok, és ezáltal az asszimilált családok száma. Természetesen lehet finomítani és egyes népszámlálási adatokkal modellezni a trendeket, főleg akkor, ha külön elemezzük a községspecifikus adatokat a tízévenkénti statisztikák függvényében. Nem titok az 1960-as évektől kezdődő és egyre növekvő nagy kivándorlás, főleg magyarországi áttelepülés. Az 1990-es és 2000-es romániai népszámlálás adatai jól illusztrálják az egész ország lakosságának csökkenését.²⁶ A román többségű Váralmás példája illusztrálja az országos trendet: a település legnagyobb lélekszáma az 1920-as években csúcsosodott mintegy 2.000 fővel; a 2010-es évekre ez 1.000 fő alá esett. A romániai magyarság létszámának csökkenését is mutatja, ami 1.6 milliőről 1.4 millió főre való csökkenés. Tehát: a népességvesztés folyamata nem állt meg és az új évezred elmúlt húsz éve további csökkenést eredményezett, 2011-ben Románia lakosságának mindösszesen hat százaléka, azaz 1,2 -1,3 millió ember vallotta magát magyar anyanyelvűnek.²⁷ Ma már nem tagadhatjuk, hogy 2021-re a romániai magyarság létszámát mintegy 1,1 millió főre tehetjük a kivándorlás és a természetes szaporodás csökkenése következményeként. A kutatások azt mutatják, hogy nemcsak az alacsony fertilitás, egyre kevesebb gyermeket vállalnak a magyar szülők, hanem további fontos gazdasági-társadalmi okokat is kell keresnünk. Egy Bogártelkéről kivándorolt középkorú házaspár egy évtized után, második gyermekük megszületését követően, döntött úgy, hogy az idős szülőket is Magyarországra költöztetik, hogy az egész család együtt lehessen. Az ilyen családgyejesítések sokszor rokonok és baráti körök tagjait is vonzza Magyarországra, és taszítja el szülőhelyükről.

A kalotaszegi településeken a fertilitás csökkenése és az elvándorlás negatív mértékben befolyásolta a népszaporulatot. A helyben maradt népesség csak idősekből, özvegyemberekből tevődik ki. Legtöbb kalotaszegi településen találunk elhagyott és gazzal benőtt telkeket, bedeszkázott ablakokat, romos házakat. Kispetriben például cigány családok települtek az elhagyott házakba. Zsobok másféleképpen példa. A települést Péntek János a „remény falvának” nevezte, és az 1990-es évek elején megkezdett revival – amely a tiszteletes Molnár-házaspár munkáját dicséri – valóban megváltoztatta a falu életét. Zsobokon, bár vannak felújított házak, amelyet főleg városi bánffyhungyadi, zilahi vagy kolozsvári családok tartanak fenn hétvégi kirándulóhelyként, az elmúlt három évtized népességszökkenésének is vannak szomorú jelei. Ez Inaktelkén, Gyerővásárhelyen és Bogártelkén sincs másként. A nagy kérdés, hogy a külföldi segítyből felépített kultúrház, templom, paplak, esetleg iskola milyen hatásos funkciót tölt majd be, és főleg meddig. Az általam vizsgált települések közül az Almás-menti falvak családi- és rokonsági rendszere behálózta egész Romániát, Magyarországot és Európa több államát s mindez az elköltözött és kivándorolt családtagok miatt.

---

25 A kérdés felvetését lásd Kiss Tamás 2019.

26 A romániai statisztikákról lásd Kapitány Balázs és Kiss Tamás 2010, Veres Valér 2015, munkáit!

27 A különbségek az etnikum és anyanyelv meghatározás, valamint a statisztikai számítások miatt adódnak, lásd <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/nepesedesi-perpektivak-erdelyben-2011-2031/24> (letöltés dátuma 2021. 06. 06.).

Természetesen itt nem a kalotaszegi magyarság elsíratása a célom. Igaz, az elmúlt évszázad romániai kisebbségellenes politika – aminek tragikus következményeként például az erdélyi szász, zsidó és örmény lakosság létszáma még a magyarnál is drasztikusabban csökkent – nem hagyhat kétséget afelől, hogy hosszú távon milyen kilátások várhatók. A magyarországi és egyben a romániai demográfiai hullámvölgy általános európai tendenciára utal. Sőt, világtendenciáról is beszélhetünk az alacsony fertilitás és a népesség előregedése kapcsán. Addig amíg Románia lakossága 1992-ben majdnem elérte a 22 milliót, 2020-ra az ország mintegy 3 milliós csökkenést produkált. Magyarország esetében is a népesség folyamatos fogyását konstatálhatjuk: 2020-ban már csak 9,6 millió. A 2050-re előrevetített európai népszaporulat sem mutat pozitív képet és amennyiben folytatódik tovább a jelenleg uralkodó trend a kontinens 747 milliós lakossága 710 millió főre esik vissza. Románia további 3 millió, Magyarország pedig mintegy 1 millió állampolgárral kevesebbet számolhat.²⁸ Ekkorra a romániai magyarság létszáma valószínűleg már nem éri el az egymilliót.²⁹

Hogy miként és miért történt mindez arra nem könnyű válaszolni, illetve az okokat a különböző diszciplínák képviselői másként magyarázzák. Nem szimpatikus semmiféle szélsőséges álláspont a kisebbségi magyar közösségek eltűnésének, kihalásának a hangoztatása. A Romániában élő magyarok szerves alkotóelemei úgy a többségi társadalomnak, mint az úgynevezett anyanemzetnek. Az ott uralkodó trendek, társadalmi folyamatok, divatok és értékrendszer határozza meg a kisebbségben élők sorsát is. Az okok hangoztatásánál elsősorban a politika és a politika által vezérelt gazdasági és társadalmi folyamatok kerülnek a viták központjába. A háború és kitelepítés, politikailag motivált népességcsere, az erőszakos asszimiláció ismert tények és Európában számtalanszor kijátszott kártya mind. Ezek éppúgy meghatározták a magyarság legújabb kori történelmét, ahogyan befolyásolta a környező és más európaiakét. A természetes fogyás is hozzájárul az erdélyi magyarság lassú népességcsökkenéséhez. Azt már a 20. század első éveiben történt „Amerikázás” is bizonyította, hogy a tömeges kivándorlás elsődleges mozgatórugója a gazdasági ellehetetlenülés, a szegénység. A családok, főleg a mobilabb fiatalok, egyszerűen elhagyják szülőhelyüket, ha az ellehetetlenült megélhetés úgy kívánja. Mivel a népesség megtartásának egyik fő meghatározója az endogámia-exogámia váltakozása, az elvándorlás és asszimiláció miatt a magyar fiatalok egymás közötti házasodása kedvezőtlen jeleit már több évtizede észlelték kutatók.³⁰

A fiatalok közösségbe tartása a családi élet, a boldogulás, és az iskoláztatás – amely sokáig egyházi feladat volt és így szorosan kapcsolódott az egyházpolitikához – függvénye. Az intézményes szocializáció kihatással van nemcsak az egyének és családok gazdasági mobilitására, a gazdasági stabilitására. Azonban éppen Körösfő és Zsobok különböző közösségi szemlélete mutatja az eltérő gazdasági potenciál és stratégiák kialakulását.³¹

---

28 Lásd a Wordometer előrejelzéseit, <https://www.worldometers.info/population/countries-in-europe-by-population/> (letöltés dátuma 2021. 06. 07.).

29 Kiss Tamás – Csata István 2019.

30 Veres Valér 2015. 242.

31 Farkas Tibor – Kassai Zsuzsanna 2014, Farkas Tibor – Kolta Dóra 2018.

Mindez természetesen alapvetően befolyásolja a migrációs hajlandóságot, a házasságot, a gyermekvállalást és/vagy az asszimilációt. A hagyományosan vélt települési endogám házasságok mellett az 1930-as évektől követhető a más településről választott házastársak növekvő száma.³² Igaz, erre nézve 19. századi kutatások is bizonyítják (pl. Bogártelkén), hogy a településen kívüli (exogám) házasság nem volt ismeretlen, bizonyos időszakban (nőtlen férfítöbblet, nőhiány) kimondottan szükségszerű volt. Az etnikai exogámia, tehát a román-magyar vegyesházasság ennél ritkább, ám nem ismeretlen történet.³³ A kalotaszegi családokban nem volt ismeretlen a családból való kitagadás, a másik etnikumból való férj vagy feleség választása esetén. Egy zsoboki család tagjai még mindig emlegetnek egy ilyen esetet.³⁴ A magyar népességsökkenés egyik összetevője az 1980-as évektől, és nemcsak Zsobokon, de más környező településeken is, a fiatalok, főként románokkal (de nem cigányokkal) kötött házassága. „*Bementek Hunyadra lakni, aztán a fiú találkozott a liceumban egy román lánnyal, azt kész is volt. Most már van két szép unokám, a legidősebb fiú tud magyarul, de nem szólal meg*” – panaszkolta el egy magyarbikali asszony, akinek fia román feleséget választott magának. Egy másik családban egy zsoboki származású értelmiségi férfi kötött házasságot kolozsvári kollégájával. A házasságból két gyermek született, a család hétvégeken rendszeresen látogatott Zsobokra a családi béke helyreállításával. A gyermekek még a nyári szünidők egy részét is a faluban töltötték. A szülők válása után azonban elszakadt a zsoboki szál, „*Nem jönnek már ide többet, nem láttam az unokákat itt egyszer se az elmúlt 20 évben*” – mondta szomorúan egy asszony. Zsobokon 1936-ban történt az első vegyesházasság egy zsoboki lány és egy Alsófüld községből származó román férfi között; 1951-ben pedig egy középfüldi férfi kötött házasságot zsoboki nővel.

A román-magyar vegyesházasságot a kistelepülések családjai korábban elutasították, az ilyen házasságra lépő fiatalokat keményen bírálták. Egy értelmiségi család idős tagja Ketesdről hasonló panasszal élt, egy szomszédos település vegyesházassága az 1980-as években tragikus következményekkel járt (válás, öngyilkosság). Az 1970-es évektől a falvakból elköltözők között a vegyesházasság aránya sokszorosára nőtt, aminek eredményeképpen Erdély-szerte többszázezer a vegyesházassággal létrejött családok száma. Bizonyosan ez a helyzet jellemzi a felvidéki és délvidéki interetnikus együttélést is, a burgerlandi szegény-gazdag magyarokról nem is beszélve.³⁵

Nagyon fontos összetevője a megmaradásnak a magyar oktatás minősége, területi aránytalansága és – főleg a szórvány kistelepülések esetében – a hiányosságai. Ez is indokolja, hogy a térség oktatásának ügyét röviden megvizsgáljuk. Ismeretes: a romániai közoktatásban magyarul tanuló diákok száma aránytalanul alulreprézntált, még az öt százalékot sem éri el.³⁶ Erre nézve általánosan elterjedt a kalotaszegi családok körében az iskola fontosságának hangsúlyozása, és – ami a recens modernizáció pozitív hozadéka – ezzel

---

32 Zsobok fiataljai meglepően számos és változatos településről választottak maguknak párt, a környék egyik települése sem emelkedett ki vagy mutat szoros kapcsolatot Zsobokkal. Erre nézve lásd Farkas Tibor – Kassasi Zuzsanna 2014. 60-61.

33 Bogártelke 19. századi közepén történt házasságokról lásd Örsi Julianna 2016: 306.

34 Hasonló esetekről más kalotaszegi falvakban is tudtak. Antal Ildikó 2016: 59.

35 A burgerlandi asszimiláció és vegyesházasságok következményiről lásd Gyémánt Richárd 2006, korábbi klasszikus antropológia elemzés Michael Sozan 1976.

36 Az oktatási adatokat lásd <http://statistikak.erdelystat.ro/cikkek/a-romaniai-magyar-iskolahalozat-szerkezete/67> (letöltés dátuma 2021. 06. 06.), és <http://statistikak.erdelystat.ro/adatlapok/gyalu/899> (letöltés dátuma 2021. 06. 06.).

együtt a lányok iskoláztatása, és a román középiskola meghatározó szerepe. Egy inaktelki családfő szerint: „*Menjen csak román iskolába a fiam, Romániában élünk, tudnia kell a nyelvet, meg a szakmát.*” A kevés gyermekszám és a körzetesítés következményeként a kistelepülések alsóosztályos helyi iskolái sorra megszűntek (Pányik, Kispetri, Magyarbikal). Gyalun (Hidegszamos és Melegsamos főleg román falvakkal együtt) a magyar lakosság az összlakosságnak kilenc százalékát teszi ki, azonban a magyar tanulók létszáma a helyi líceumban csak pár tucat, valójában a középiskolában már senki sem tanul(hat) magyar nyelven. Bánffyhunyadon (ide tartozik Magyarbikal) a magyarul tanulók aránya meg sem közelíti a lakosságarányos huszonkilenc százalékot. Nem lehet tudni, hogy a tervezett bánffyhunyadi önálló magyar iskola megvalósul-e és mikor, és főleg, hogy milyen hatással lesz a magyar tanulók részvételére. Ellenpélda Kalotaszentkirály–Zentetelke relatíve népes iskolája, valamint Zsobok megváltozott iskolarendszere. Az előbbi Kalotaszeg kistelepüléseiről verbuválja a tanulókat, az utóbbi önálló gyermekotthont működtet a református egyház gondozásában. Hasonlóan tud fennmaradni a Kőrösfői Kós Károly Általános Iskola is, mivel a gyermeklétszám relatív stabilitását a környékből (még Jegenyéről és Inaktelkéről is) busszal szállított tanulók biztosítják. Zsobok, Kalotaszentkirály és Kőrösfő iskolái így egy igen szoros versenyben állnak a tanulók beiratkozását tekintve. Ezen felül a bentlakásos és/vagy önálló iskolák működtetése igen nagy kihívás, ahogyan a felújított óvodák (pl Kőrösfő, Nyárszó), sajátos infrastrukturális, anyagi és oktatói problémái, a lehetőségek kihasználásán túl (külföldi és magyarországi támogatás) potenciálisan rövidtávú pozitív folyamatot indíthat el egyes körzetekben. Ez nemcsak az oktatás folytonosságát biztosítja, hanem a helyi munkavállalók munkahelyteremtését is egyben. Ám a népességszökkenés és az alacsony magyar fertilitás miatt a jövőbeni óvodák és iskolák építése és fenntartása egy olyan kérdéssort vet fel, amelyekre valójában még senki sem tudja a választ.

Ahogyan az általános és a középiskolai oktatásban úgy a felsőoktatásban sem reprezentatív a magyar tanulók aránya. Igaz, addig amíg az 1970-es évek végén mintegy hét-és-félezer magyar hallgató vett részt a román felsőoktatásban (az összes hallgatói létszám 180.000 volt), addig az 2018-19-ben a beiratkozott magyar hallgatók száma 10.418 főre növekedett. Bár a növekedés – főleg a magyar felsőoktatási intézmények számának emelkedésével, vagy például a kihelyezett tagozatok létesítésével –, a diplomás magyarok helyzete egyáltalán nem pozitív. Ugyanis, ha azt vesszük alapul, hogy a magyar hallgatók részarányosan mintegy két százalékot képviselnek az 500.000 fős romániai hallgatói létszámhoz képest komoly alulreprezentáltságot jelent.³⁷ Egy aggasztó tendencia még jobban aláássa a kisebbségi reprodukciót: az értelmiség kivándorlása.³⁸

Az oktatás mindig egyenes arányban van az értelmiség reprodukciójával, az értelmiségiek száma és aktivitása pedig meghatároz(hat)ja a helyi közművelődést és politikát. A hátrányos kisebbségi lét szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy a politika irányítja

---

37 A romániai magyar felsőoktatásról több összefoglalás is készült az elmúlt évtizedekben, pl. Szikszai Mária 2010. Az 1970-es évek adatait lásd, Dávid Zoltán 1994. Az aránytalanságokra Tonk Márton is felhívta a figyelmet, 2019: 56.

38 Gál Gyöngyi 2013, Gödri Irén 2004.

vagy támogatja, esetleg gátolja és csupán hatalmával visszaélve uralkodik a társadalmi lét és reprodukció minden területén. A 2016-2020-as évi önkormányzati választások alkalmával Gyalu magyar választói mintegy 450 szavazatot adtak le az RMDSZ-re, a leadott szavazatok tizenegy százalékát. A 2020-as polgármesteri jelöltek között volt egy magyar származású jelölt is, ám ő mindösszesen csak 30 (!) szavazatot kapott, tehát a tiszta etnikai alapon korteskedő jelölt esélyeit nem feltétlenül növeli etnikai szavazóbázisa, pláne, ha az megosztott és apátiába fordult. Természetesen, és ez jellemzi a kalotaszegi kisebbségi politikát, a polgármestereket általában a központi településen választják meg, ahol a románság száma és etnikai szavazóbázisa a döntő. Ebben a helyzetben csak egy helyi megbízott vagy vállalkozó szellemű egyén kap valamilyen funkciót a társközségben, így jóformán csak az informális kapcsolatrendszer és presztízs alakítja a közvetlen helyi ügyeket. Sőt, ha nincs magyar a helyi önkormányzatban, akkor a magyar ügyek hangsúlytalanok maradnak, vagy egyáltalán nem jelennek meg a döntésekben. Ezt sejteti Bánffyhyunyad választói magatartása. A 2020-as önkormányzati választások során a 15 fős városi tanácsban az RMDSZ jelöltjei közül hárman szereztek mandátumot (a szavazatok 17 százalékával), egy fő alpolgármesteri pozíciót kapott.³⁹ Fontos hangsúlyozni azt, hogy a magyar szavazatok nem érték el a parlamenti választáskor leadott 25 százalékot, így még ez is alatta marad a lakosságárányos 29 százalékot kitevő bánffyhyunyadi magyarság létszámának. Akkor a kisebbségi közösség politikai apátiáját a többségi társadalom szélsőséges magyarelles hozzáállásában kell keresni, vagy ugyanez a megosztottság létezik például Magyarországon is?

Összegzésként fontosnak tartom kiemelni a kisebbségben élő magyarság számára a 20. század nagy sorfordító eseményei egy vissza nem fordítható demográfiai folyamatot indítottak el. Röviden: rosszabbra fordult. Ennek okait nemcsak az első világháborút követő békeszerzésekben kell keresnünk. A Versailles-ben hozott döntés egy olyan társadalomlélektani és kulturális értékvesztést indított el („trianoni trauma”), amit mind a mai napig nem tudott feldolgozni sem a politika, sem pedig a társadalom. A folytonosan „trianont” hangoztató, korábban irredenta, mostanság inkább az európaiságot, a kisebbségi és kollektív jogokra hivatkozó politika és nemzetstratégia a szimbolikus nemzeti identitás és nemzeti egység köntösébe burkolózik. Ez helyes is, és vannak rá példák más országok estében is (Svájc, Olaszország, Skandináv-államok), hogy a szimbolikus identitáskomplexum – a hagyományok, a nyelv és a nemzeti kulturális revival – egy pozitív töltettel, kevésbé kirekesztő többségi–kisebbségi együttlétet eredményezhet. Ha egy pillantást vetünk az impériumváltásra, akkor meglepően látjuk a Trianon utáni 1930-as romániai népszámlás nem mutat szignifikáns magyar népességcsökkenést. A békeszerződést követően, és Erdély Romániához vagy a Felvidék Csehszlovákiához csatolásával egy gyors kivándorlási hullám kezdődött; Magyarország sok erdélyi, délvidéki és felvidéki menekült családot fogadott be. Ennek ellenére számos kalotaszegi település kiheverte az első világháborús embervesztéseget, és a születések száma is kedvezően alakult.

---

39 A választási eredményeket lásd <http://statistikak.erdelystat.ro/adatlapok/banffyhyunyad/864> (letöltés dátuma 2021. 06. 12.).

Ezzel szemben az 1989-1990 rendszerváltás hatására a Kárpát-medencében uralkodó tendenciává vált a budapesti központú nemzetcentrikus politika, a „trianoni sokk” alapján újra definiált identitás-kereső elit mozgalom.⁴⁰ Az ünnepi megmozdulások, a hagyományturizmus, a konferenciák és a művészeti alkotómunkára vagy népi kultúra népszerűsítését felölélő táborok egy új posztrianoni nemzetstratégia szintjén fejtik ki hatásukat (Kalotaszentkirály, Méra, Zsobok). A kereslet–kínálat azonban a régió egyes településeinek turistaiparát is befolyásolja (pl. Kőrösfő), amiben kiemelkedő szerepe van a térséget kettévágó európai E60-as útnak. Ez áldás és átok is egyben. Az előbbi az út mentén vagy ahhoz közel fekvő települések életében játszik meghatározó szerepet, az utóbbi a közösségek hierarchikus és egyenlőtlen státuszában, a források és készletek elosztásában.⁴¹ Nem szándékom kétségbe vonni, hogy egy-egy akcióterv produkál is látványos és gyors eredményeket – sőt magam is tapasztaltam a kalotaszegi falvakban szerveződő táborok, új ünnepek, találkozók és megemlékezések eredményeit –, csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezek a kívülről–külföldről érkező kezdeményezések a helyi társadalom belső fejlődését tekintve kevés kohéziót inkább ellentmondást tartalmazó hosszútávú eredményeket is jelentenek. A „legendás,” a „kincses,” a „cifra,” „vendégszerető” és az „érintetlen hagyományos” Kalotaszeg százéves összképét tekintve megállapítható: a helyi struktúrák alapján formálódó politikai, gazdasági és közösségi folyamatok, minden külső és külföldi segítség ellenére vagy éppen annak következményeként, drasztikus népességsökkenéssel párosultak. A sokat emlegetett globalizáció, amely ernyője alatt amerikanizáció, iparosítás, erőszakos és vállalt asszimiláció, vegyesházasság és megannyi más járulékos elem is, közrejátszott abban, hogy Romániában mára már csak valamivel több, mint egymillió magyar anyanyelvűt írnak össze a számlalóbiztosok. Az, hogy ebben a helyzetben a román és a magyar államnak van-e valós közös akcióterve a társadalmi problémák kezelésére, magyarul: szándékozik-e valamit is cselekedni és mikor, nincs napirenden. Az elszalasztott lehetőség következményeként úgy a többség, mint a kisebbség egyre fogy. A magyar Kalotaszeg és Erdély magyar irodalma pedig egyre gyarapodik.

Felhasznált irodalom

- Ady Endre
1936 Jóslások Magyarországról. In: *Féja Géza (szerk.): Tanulmányok és jegyzetek a magyar sorskérdésekről*. Athenaeum, Budapest
- Albert Dávid
1994 „Romániai magyar oktatás, 1949-1989”. In: *Iskolakultúra*, 4. 8. 21-30.
- Antal Ildikó
2016 „Szucságról”. In: *Korunk* 28. 1. 52-68.

---

40 A Trianon sokkról vagy szindrómáról lásd Gyáni Gábor 2012: 368-374, Tomasz Kamusella 2009: 652-653.

41 A térség turisztikai, főleg tranzitturizmus problémáiról: Krisztián Ritter – Tímea Halmosi – László Péli 2020, Vicsai Nóra Csilla 2012: 35-52.

A Másik Kalotaszeg: Demográfia, Kulturális Reprézntáció és ...

- Balogh Balázs – Fülemlüle Ágnes
2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Baloghné Kalló Anna
2010 „*A tűznek nem szabad kialudni*”. *Kalotaszegi népi kultúra*. Kairosz Kiadó, Budapest
- Bekszics Gusztáv
1895 *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon*. Athenaeum, Budapest
- 1896 *A nemzeti politika programja Erdélyben és Székelyföldön*. Athenaeum, Budapest
- Benedek József – Nagy Egon
2004 „Kolozs és Bihar megye etnikai térszerkezetének változása 1966–2002 között”. In: *Erdélyi Társadalom* 2.2. 181-201.
- Benkő József
1999 *Transsilvani specialis. Erdély földje és népe*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Szabó György. Első kötet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvar
- Dávid Zoltán (szerk.)
1994 *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. KSH, Budapest
- Eplényi Anna
2012 *Kalotaszeg tájkarakter-elemzése*. Doktori disszertáció. Corvinus Egyetem, Budapest
- Farkas Tibor és Kolta Dóra (szerk.)
2018 *Körösfői tanulmányok*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő
- Farkas Tibor – Kassai Zsuzsanna (szerk.)
2014 *Zsoboki Tanulmányok*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő
- Fox, John E. – Miller-Idriss, Cynthia
2008 „Everyday nationhood”. In: *Ethnicities*, 8. 4. 536-576.
- Furu Árpád
2012 *Kalotaszeg népi építészete*. Exit Kiadó, Kolozsvar
- Gazda Anikó
1991 *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest
- Gál Gyöngyi
2013 „A Magyarországra áttelepedett erdélyi pedagógusok kivándorlástörténetei”. In: *Erdélyi Társadalom* 11. 1. 85-99.
- Gödri Irén
2004 „Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón”. In: *Erdélyi Társadalom*. 2. 1. sz. 37–54.

Határon kívüli kutatások

- Gyáni Gábor
2012 „Nemzet, kollektív emlékezet és public history”. In: *Történelmi Szemle* LIV. 3.357–375
- Gyémánt Richárd
2006 *A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged
- Hála József (szerk.)
2006 *Kalotaszeg vázolata. Régi írások és képek Kalotaszegről*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- Jakabffy Elemér
1923 *Erdély statisztikája*. Lugos: Magyar Kisebbség.
https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1727.pdf
(letöltés dátuma 2021. 06. 09.).
- Kamusella, Tomasz
2009 *The politics of language and nationalism in modern Central Europe*. Palgrave Macmillan, New York
- Kapitány Balázs – Kiss Tamás
2010 „Erdélyi magyarság: csökkenő létszám, változatlan arány”. In: *Kor-Fa online*. 4. Budapest: KSH
(<https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/789>) (letöltés dátuma 2021. 06. 06.).
- Kiss Tamás
2019 „A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben”. In: *Kisebbségkutatás* 4. 51-75.
- Kiss Tamás – Csata István
2019 Népesedési perspektívák Erdélyben: 2011-2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. Erdelystatro,
<http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/nepesedesi-perpsektivak-erdelyben-2011-2031/24> (letöltés dátuma 2021. 06. 18.).
- Könczei Csongor
2011 *A kalotaszegi cigányzenészek társadalmi és kulturális hálózatáról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- Kürti László
2019 „Dance populism: The potato principle and the new Hungarian dance craze,” in K. Donahue and P. Heck, eds., *Cycles of hatred and rage*. Cham: Palgrave-Macmillan, 169-194.
- 2015 „Kulcsadatközlő-probléma az antropológiában: Kalotaszegi legények és élmények”, In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu: Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*, Kriza János Néprajzi Társaság, Székely Nemzeti Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 807-827. Kolozsvár–Szentendre.

A Másik Kalotaszeg: Demográfia, Kulturális Reprézntáció és ...

- 2014a „Irodalom és néprajzi reprezentáció: Kalotaszeg Katona Szabó István regényeiben”. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 22: 459-479. Kolozsvár
- 2014b „A kalotaszegi legényes felfedezése és világműri útja”, In: Salat-Zakarias Erzsébet (szerk.): *Almás István 80. születésnapjára*. 446-473. Mega Könyvkiadó, Kolozsvár
- 2004 „The last dance,” In: *The Anthropology of East Europe Review* 22. 1. 7-24.
- 2003 „Szexualitás és csujogató Kalotaszegen.” In: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 11, 216-273.
- 2002 „Ethnomusicology, Folk Traditions and Responsibility: Romanian–Hungarian Intellectual Perspectives.” *European Meetings In: Ethnomusicology* 9. 45-76.
- 2001 *The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination*, Albany: State University of New York Press.
- 2000a „Gróf Drakula túlélése – Mese, horror, irodalom.” In: *Új Holnap* 45 (Tél). 130-151.
- 2000b „Kalotaszeg – határ, régió, fogalom.” *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. 11-53. Kolozsvár
- 1995 „Romania and the Hungarian Minority in Transylvania.” *South East European Monitor* 4. 29-45.
- 1990 „Transylvania, Land Beyond Reason: An Anthropological Analysis of a Contested Terrain,” *Dialectical Anthropology* Spring XIV. 21-52.
- Martin György
2004 *Mátyás István Mundruc: Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata*. Felföldi László – Karácsony Zoltán (szerk.) ZTI és Planétás, Budapest
- Mihálik András
2015 *Kalotaszeg Bánffyhunad. Erdély az idők sodrában*. Grafycolor, Cluj-Napoca.
- Mihály Melinda
2014 „The reformed church from Sfăraş (Sălaj County)”. *Acta Musei Napocensis* 51/II. 69-84.
- Örsi Julianna
2016 „Vérségi házassági kötelékek Erdélyben – kalotaszegi, erdővidéki és bukovinai adatokkal”, In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunság – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület Évkönyve* 4. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, 305-314. Szolnok
- Páll Botond
1994 *Nádasdaróc – Bogártelke református egyházköztség története*. Lelkészképesítő Vizsgadolgozat, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár.
<https://eda.eme.ro/xmlui/handle/10598/11999>
(letöltés dátuma 2021. 06. 17.).

Határon kívüli kutatások

- Pozsony Ferenc
2009 „Magyarfenes: Egy falu az észak-erdélyi autópálya szomszédságában”.
In: *Korall* 35. 141-146.
- Ritter Krisztián – Halmosi Timea – Péli László
2020 „The role of agriculture in local development through the example of
Kőröső (Romania)”. In: *Studia Mundi – Economica* 7.4. 132-143.
- Sárándi Tamás – Tóth-Bartos András (szerk.)
2016 „*Kis Magyar Világ*” Észak-Erdély, 1940-1944 között.
<http://adatbank.transindex.ro/belso.php?alk=66&k=5> (letöltés dátuma
2021. 06. 18.).
- Schneller Károly
1943 *Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében*. Az Erdélyi Múzeum
Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának
Értekezései. Kolozsvár
- Sebestyén Kálmán
2007 *Kőrösőri Riszeg alatt. Egy kalotaszegi település évszázadai*. Akadémiai
Kiadó, Budapest
- Sozan, Michael
1976 „Sociocultural Transformation in East Central Europe: The Case of the
Hungarian Peasant-Worker in Burgenland”. *East-Central Europe* 3.2.
195-209.
- Szikszai Mária (szerk.)
2010 *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai*. Magyar Tudomá-
nyos Akadémia Kolozsvári Területi Bizottsága, Kolozsvár
- Tonk Márton
2016 „Adalékok a romániai magyar felsőoktatási stratégiához: demográfiai,
oktatáspolitikai, nemzetpolitikai kihívások”. In: *Kisebbségi Szemle*, 2019.
2. 49-62.
- Tóth Ildikó
2013 *Méráról csal álmodom*. Ághegy Könyvek, Kolozsvár
- Varga E. Árpád
2010 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850-
2002 között. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (letöltés
dátuma 2021. 06. 18.).
- Veres Valér
2015 *Népességszerkezet és nemzetiség: Az erdélyi magyarok demográfiai képe
a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Presa Universitară
Clujeană, Cluj-Napoca.
- Vicsai Nóra Csilla
2012 „Kolozsvár metropolisz térség idegenforgalma”. In: *Észak-magyarországi
Stratégiai Füzetek*, IX. 2. 35-52.

Wanek Ferenc

2016

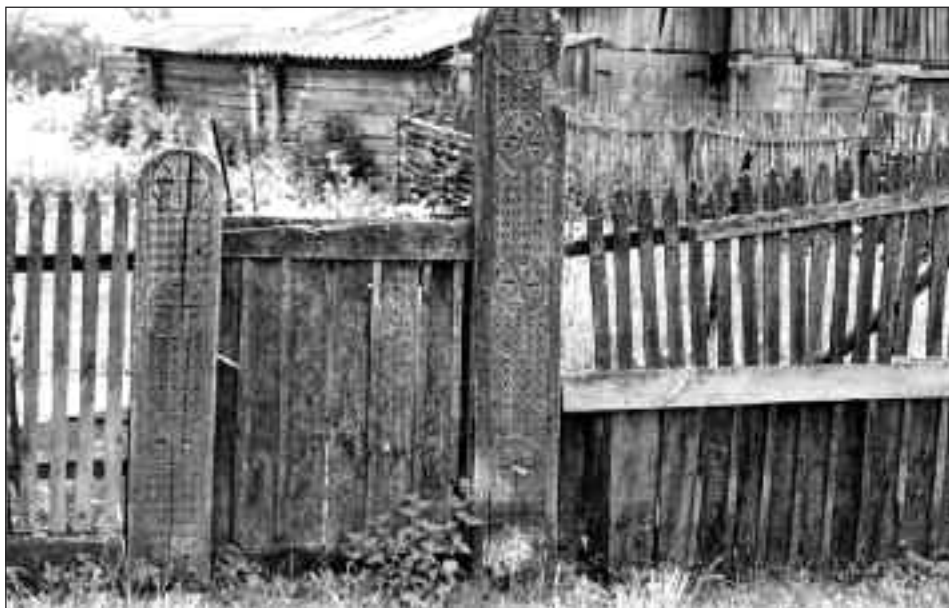
„Helynévi és földtani érvek tisztázatlan középkori bányászattörténeti adatok pontosításához Kalotaszegen,” In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében*, 2. Egyesület Közép-Európa Kutatására, 105-121. Szeged

1. kép. A másik Kalotaszeg. Zsidó sírkő – Gyergyóvásárhely (fotó: Kürti László)

2. kép. A múlt kísértése. Szántás bivalyokkal – Inaktelke, 1993 (fotó: Kürti László)

3. kép. Román Kalotaszeg. Faragott utcaajtó – Alsófüld, Fildu De Jos
(fotó: Kürti László)

4. kép. Az egyik utolsó tejbemérés – Inaktelke, 1994 (fotó: Kürti László)

5. kép. Az elnéptelenedő Kalotaszeg – Vádalmás (fotó: Kürti László)

6. kép. Az öregedő Kalotaszeg. Kispál Ferenc kaszálni indul – Zsobok (fotó: Kürti László)

Határon kívüli kutatások

---

7. kép. Kalotaszeg térképe a magyar és román településekkel Kós Károly térképének felhasználásával készítette Kürti László

8. kép. Az elnéptelenedő Kalotaszeg, Nagy Józsi János volt községi bíró elhagyatott háza, Kispetri 2015 (fotó: Kürti László)

JÁSZKUNSÁG

A JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
ÉVKÖNYVE 9.

Szolnok, 2022

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve 9.

Szerkesztő: Örsi Julianna

Szerzők:

**Andor Anna Klára, Bagi Gábor, Bathó Edit, Berta Zoltán, Györffy János,
Györgyi Erzsébet, Kenyeres Sándorné, Kereszti Roland, Kész Barnabás,
Kovács János, Kürti László, Nagy János, Nagy Veronika, Örsi Julianna,
Rideg István, Simon András, Szacs vay Éva, Újszállási Rác z Lajos,
Veliczky né Koncsik Ilona, Zentai László**

1. borító: A pusztai róka lovasai a karcapusztai Hagyomány Napján
(fotó: Tompa László)

Hátsó borító képei: Jász család viseletben, Jászberény, 2019 (fotó: Gorác z József Márk)

– Jász család viseletben, Jászapáti, 2016 (fotó: Suba Ágnes Beatrix)

– Koszorúzás Túrkevé n a Redempció Napján, 2022 (fotó: Fias Gábor)

Kiadó: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

**A kiadvány megjelenését támogatták:
Túrkevei Kulturális Egyesület
Magyar Művészeti Akadémia**

HU ISSN: 1788-7259

© A szerzők, a szerkesztő és a kiadó

A Szerkesztőség címe: 5420 Túrkeve, Deák Ferenc u. 4.

e-mail cím: jnszmtude@gmail.com; Tel: +36-30-9383-777

A kiadvány beszerezhető a Kiadónál és a Szerkesztőségben

Készült a Kis-Új-Lap Kft. műhelyében – www.kisujlap.hu – Felelős vezető: Farkas Zsolt
5310 Kisújszállás, Munkácsy u. 8. sz.